

Criminaliteit, rechtshandhaving en media*

Janine Janssen

Criminaliteit en reacties daarop in de vorm van rechtshandhaving mogen zich al sinds lange tijd in de warme belangstelling van de media verheugen.¹ Die wisselwerking is complex. Want het is naïef om te denken dat de media uitsluitend braaf ontwikkelingen in de wereld van misdaad en handhaving volgen. Neem maar eens het volgende voorbeeld: een lokale krant bericht hoe het centraal station 's avonds een verzamelplaats is geworden voor honderden zwervers en junks. Overlast en criminaliteit nemen hand over hand toe en er moet worden ingegrepen. Dat gebeurt ook, maar wat gemeentebestuur en burgerij niet weten is dat het bewuste artikel het resultaat is van een actie van een commissaris van politie, die van mening was dat het de hoogste tijd was dat er eens iets aan de situatie op het station gedaan zou worden.²

Deze inzet van media om onderwerpen te agenderen is al zo oud als de spreekwoordelijke weg naar Rome. Van de grote Duitse schrijver Schiller (1759-1805) wordt wel gezegd dat hij de allereerste publicatie in het genre van de *true crime* op zijn naam heeft staan. In *Der Verbrecher aus verlorener Ehre* hekelt hij de wijze van strafrechtspleging in zijn tijd. Hij haalt uit naar de kwalijke effecten van detentie en pleit voor een meer humane bejegening van justitiabelen.³ Actueel is natuurlijk de rol van media bij het aanklagen en maatschappelijk agenderen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Wie #MeToo heeft gemist, moet het laatste jaar immers onder een steen hebben geleefd.⁴

Media-aandacht helpt echter niet alleen bij het agenderen van misstanden. Diezelfde aandacht kan ons ook bang maken. Door veel aandacht voor specifieke problemen kunnen problemen in onze beleving bijvoorbeeld grotere proporties aannemen. Onderzoeker Best stelt dat de constructie van een maatschappelijk probleem een aantal fasen doorloopt. In de eerste fase is er sprake van initial claims-making, dat wil zeggen dat het probleem nog geagendeerd moet worden. Een schokkend voorbeeld dat gepresenteerd wordt als representatief voor grotere

* Janine Janssen is hoofd onderzoek van het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld van de Nationale Politie, lector Veiligheid in afhankelijkheidsrelaties aan Avans Hogeschool en voorzitter van de redactie van PROCES.

1 B. van Gestel, *Nieuws, beleid en criminaliteit. over de wisselwerking tussen lokale media en criminaliteitsbestrijders*, Amsterdam: Aksant, 2006.

2 Van Gestel 2006.

3 J. Janssen, *Uitgelezen. Een ode aan het lezen aan de hand van tien boekbesprekingen*, Den Haag: Boom Criminologie, 2018.

4 J. Janssen, 'Eén jaar na #MeToo: hoe nu verder? Een blik vanuit een criminologisch perspectief', *Tijdschrift voor Seksuologie* 2018, 3.

aantallen helpt daarbij. Dan volgt de fase van validation, waarin het probleem maatschappelijk erkend wordt. In fase drie is er sprake van *domain expansion*. In deze fase groeit het aantal professionals dat zich met de aanpak van het probleem bezighoudt, alsmede het probleem zelf: dat verbreedt zich als het ware. Hij stelt verder dat de media, de overheid, experts en activisten dit proces versterken. Hij noemt ze zelfs de Iron Quadrangle.⁵ Uit de criminologie is verder bekend dat wanneer de sociale definitie van een criminaliteitsprobleem verandert, in die zin dat er tegelijk ook sprake is van een uitbreiding daarvan, het betreffende probleem steeds problematischer wordt: 'In deze paradoxale situatie beïnvloeden strafrechtelijke reactie en de maatschappelijke reactie daar weer elkaar over en weer: hoe meer op een probleem wordt gereageerd op een manier die impliceert dat sprake is van criminaliteit, des te zichtbaarder en "crimineler" wordt het probleem, des te meer van soortgelijke gedragingen worden tot het probleem gerekend, en des te luider wordt de roep om er met harde strafrechtelijke hand tegen op te treden. – en zo verder in een zichzelf versterkend proces (...).'⁶ Dit zichzelf versterkend proces wordt amplificatie genoemd en media spelen zoals gezegd daarbij een belangrijke rol.

Daarnaast heeft media-aandacht voor criminaliteit ook een fun-aspect. We vermaken ons met enge verhalen,⁷ in gevangenissen worden media zoals televisie ingezet om gedetineerden te helpen de tijd te doden,⁸ en het gaat nu zelfs al zo ver dat daders hun vergrijpen filmen en online plaatsen. Deels speelt daarbij de behoefte om slachtoffers verder te vernederen een rol, maar het zelf beleven van plezier en het verschaffen van genot aan andere kijkers schijnen bij dit bizarre gedrag ook een factor van invloed te zijn.⁹ De Vlaamse socioloog Elchardus heeft dit moderne panopticum, waarin we via media voortdurend allemaal naar elkaar gluren, ook als het om zaken gaat die het daglicht niet kunnen verdragen en we ons daar ook via de media beelden van vormen, de fraaie term 'dramademocratie' genoemd.¹⁰

Over de rol van media en de wisselwerking tussen criminaliteit en rechtshandhaving valt nog zo veel meer te zeggen en te vertellen dan ik hier in dit korte Ten geleide, mede geïnspireerd op een oppervlakkige inspectie van mijn boekenkast, voor elkaar kan krijgen. Om die reden heeft de redactie besloten een themanummer hieraan te wijden. In dit themanummer verzorgt Martina Althoff de opening met een bijdrage over media-analyse. Hoe zetten criminologen dergelijke analyses in om de relatie tussen misdaad en media te onderzoeken? Vervolgens nemen we

5 J. Best, *Threatened Children: Rhetoric and Concern About Child Victims*, Chicago: University of Chicago Press 1990; J. Best, *Random Violence: How We Talk About New Crimes and New victims*, Berkeley: University of California Press 1999.

6 C.H. Brants & K.L.K. Brants, *De sociale constructie van fraude*, Arnhem: Gouda Quint 1991, p. 16.

7 P. Burger, *Monsterlijke verhalen. Misdaadsagen in het nieuws en op webforums als retorische constructies*, Den Haag: Boom Lemma 2014.

8 Y. Jewkes, *Captive audience. Media, masculinity and power in prisons*, Cullompton: Willan Publishing 2002.

9 S. Sandberg & Th. Ugelvik, 'Why do offenders tape their crimes? Crime and punishment in the age of the selfie', *The British Journal of Criminology* 2017, 5, p. 1023-1040.

10 M. Elchardus, *De dramademocratie*, Houten: Uitgeverij Terra 2003.

een uitgebreid kijkje in de keuken bij de politie. Peter Klerks vraagt zich af welke mogelijkheden er zijn om journalisten *embedded* mee te laten lopen bij de recherche. Mark Feenstra vraagt zich op zijn beurt af hoe de politie open bronnen zoals sociale media kan gebruiken in het opsporingsonderzoek. Het PROCESperikel is van de hand van Esther Coster, die ons vertelt over haar werk als persvoorlichter bij de politie in de Eenheid Den Haag. Gabry Vanderveen staat vervolgens als criminoloog ook nog eens stil bij opsporingsberichtgeving. Imke Smulders neemt ons mee op pad met twitterende wijkagenten. Karlijn Suijkerbuijk en Jeanet de Jong kijken naar de impact die berichtgeving in de media heeft op het werk van hulpverleners in de veiligheidszorg. Janine Janssen en Emile Kolthoff laten zien hoe criminelen in de media een beroep op dierenliefde doen om zich van een meer positieve kant te laten zien. Remco Spithoven schrijft over veiligheidsgevoelens in de media, en tot slot stelt Jaap van Vliet in het PS de angst voor risico's en media-logica aan de orde.